

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

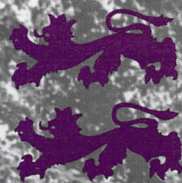
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MINDE
OVER DET SOGNET
HJEMMEHØRENDE
I VERDENSKRIGEN
1914 - 1918
FALDNE OG SÅVNED
SØNDERJYDER.

AK SORGEN HUN
VANDREDE SÅVIDE
I TUSIND HJEM
GIK HUN IND
TILBAGE HUN GÅR
NU AT FINE
IFJERNE LANDE
DE GRÅVE
MED KØRS OVER
DANSKE MÆND
REJST AF GRAM SØGM.

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
130 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 15 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Haderslevvej 45,
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.

Kontortid, ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:

Inge Adriansen,
Museum på Sønderborg Slot
6400 Sønderborg

Carsten Porskrog
Rasmussen

Institut for Grænseregions-
forskning, Aabenraa

Henrik Fangel (ansv.)
Institut for sønderjysk
lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sønderjysk Månedsskrift
indtales på bånd, der kan
lånes på biblioteket

Udgivet med støtte af Kulturministe-
riets bevilling til almenkulturelle
tidsskrifter.

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: P. E. Offset & Reklame A/S,
Varde

I dette nummer:

Festen på Kalvø i 1893.... 203
Sven Ohlsen, Hoptrup, fortæller om en tysk fest på Kalvø
i 1893 - en forløber for de tyske Knivbjerg-fester.

Ord og konsekvens. Valdemar Rørdam (1872- 1946) 207
Jens K. Lampe, Hasselager, fremdrager et digt fra 1919 af
Valdemar Rørdam og fortæller om digteren og hans
skæbne.

Dybbøllærken. Myte eller virkelighed?... 210
H. H. Holden Jensen, København, bringer en kommentar
om lærken over Dybbøl den 18. april 1864, og får et
svar fra Inge Adriansen, Sønderborg.

Danske søfolk i allieret tjeneste 1940- 45... 214
Henrik Skov Kristensen, Frøslevlejrens Museum, om-
taler, hvad der var baggrunden for Ole Kiils sejlads på et
amerikansk skib i 1942.

Sønderjyde på de store have. 2. del... 215
Ole Kiil, Virum, bringer anden del af sin beretning om en
sejlads i 1942 fra USA til Vestafrika, som fik alvorlige
følger.

Det elskværdige i nærheden
- om hjemstavn og sange 225
Erik Lindsø, Danebod, kommenterer to nyudgivelser af
digte »fra hjemstavnen«.

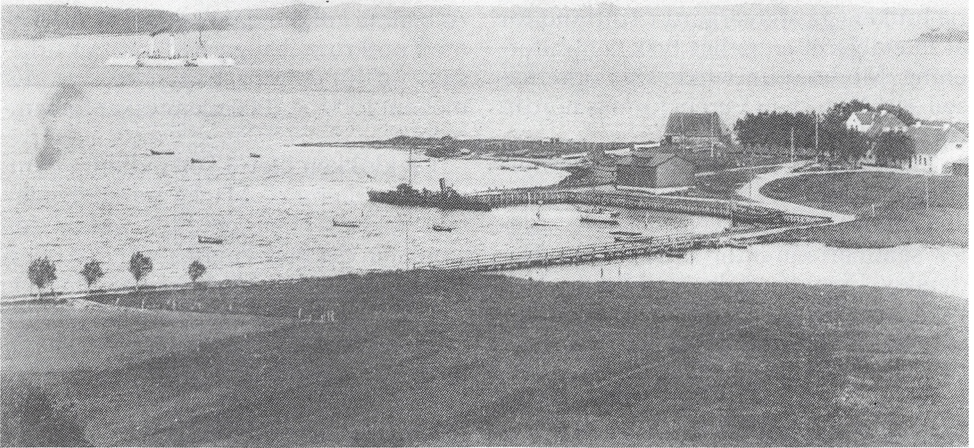
Det sker - på nordslesvigske museer... 228
Museernes sommerarrangementer

Bognyt... 230

Bagsiden om forsiden:
Mindesten fra Første Verdenskrig... 232
Inge Adriansen, Sønderborg, fortæller om de mindesten
for de faldne i Første Verdenskrig, som findes overalt i
Sønderjylland - et af dem i Haderslev med en indskrift af
Valdemar Rørdam, omtalt af Jens K. Lampe side 209.

*Forsidebilledet viser mindesmærket for de faldne fra Første
Verdenskrig på Gram kirkegård med billedhuggeren Hansen
Jacobsens broncestatue af »Sorgen« og digtet om »sorgen, der
vandrer så vide«. På bagsiden side 232 fortæller Inge Adriansen om
de sønderjyske mindesten for de faldne fra Første Verdenskrig. Fot.
Midtsønderjyllands Museum, Gram.*

Gjernerbucht mit der Insel Kaloe.

Udsigt over Kalvø 1910 med et par skibe fra den tyske højsøflåde, der i begyndelsen af århundredet jævnligt holdt øvelser i fjordene langs Lillebælt. Flåden blev et udtryk for den tyske nationalisme, som også kom til udtryk i festen på Kalvø i 1893. Postkort i privateje.

Festen på Kalvø i 1893

Af SVEN OHLSEN

For 100 år siden afholdt Den tyske Forening i Nordslesvig sin første store fest. Den blev holdt på øen Kalvø i Genner bugt og blev forløberen for de tyske fester på Knivsbjerg, som indledtes i 1894. Sven Ohlsen, Hoptrup, fortæller historien herom.

Efter at Danmark i 1864 havde tabt krigen, gik der en lang årrække, før man fra tysk side blev klar over, at skulle danskheden i Nordslesvig bekæmpes og germaniseringen fremmes, ville det være nødvendigt at organisere sig både politisk og kulturelt.

Overalt i Nordslesvig udfoldede der sig i disse år et rigt foreningsliv blandt

alle de dansksindede, hvorfor tyskerne benyttede »Den slesvigske Forening« som forbillede. Denne var oprettet allerede i juni 1843, kort efter indvielsen af det danske samlingssted på Skamlingsbanken, den 18. maj 1843.

Man startede i det små sidst i 1880'erne ved at oprette mindre tyske lokalforeninger bl. a. i Sønderborg og Løgumkloster, men der savnedes snart en koordinerende centralforening for hele Nordslesvig for herved at få større gennemslagskraft.

Efter at den kendte pastor C. J. Jacobsen fra Skærbæk og journalist W. Frölich fra Flensborg i efteråret 1890 havde ud-

sendt indbydelser til alle de mest indflydelsesrige folk i administrationen, kommuneforstandere og større jordbesiddere m. fl., mødtes 48 af de mest aktive og betydningsfulde tysksindede mænd fra hele Nordslesvig den 19. november 1890 på Junkers gæstgivergård i Toftlund for at få etableret en fælles tysk centralforening. Mødet udmøntede sig i oprettelsen af »Deutschen Verein für das nördliche Schleswig«.

Til formand for den nye centralforenings bestyrelse, hvis hovedformål var at fremme tyskheden i Nordslesvig, valgtes seminariedirektør Castens, fra Haderslev. Desuden valgtes til bestyrelsen byrådsmedlem F. C. Wäger, redaktør Schütze, dr. med. Raben og gymnasieoverlærer R. Macke, alle fra Haderslev, hvorfor den nye centralforening da også fik sit hovedsæde i Haderslev. Til forstanderskabet hørte også samtlige formænd for de forskellige lokalforeninger.

Den første større foranstaltning, den nye forening fik sat i værk for at manifestere sig, var indkaldelsen til et stævne på øen Kalvø i Genner bugt den 16. juli 1893.

Hvorfor det netop blev på Kalvø, at denne første store tyske folkefest kom til at foregå, skyldtes, at det var de to små lokalforeninger i Hoptrup og Løjt, der var ophavsmænd til stævnet. Kalvø ligger som bekendt midt imellem de to sogne.

I ugen forud for festen havde man store forberedelser med opstilling og udsmykning af restaurations- og danseteltene samt med opbygning af en tribune, hvorfra festens tre hovedtalere kunne udfolde sig. Bag talerstolen var der op hængt billeder af det tyske kejserspar omgivet af forskellige våbenskjolde. Hele opstillingen var udsmykket med guirlander samt en masse flag og faner i de prussiske, tyske og slesvig-holstenske farver.

Da søndagen den 16. juli omsider op-randt, ankom så alle festdeltagerne først på eftermiddagen. De fleste til vogns, nogle til hest, andre til fods og en hel del var velocipedister (cyklister). Entreen, via broen til Kalvø, var 30 Pfennig. Fra Aabenraa ankom dampskibet »Condor« med omkring 300 gæster samt et orkester, og før talerne begyndte, var der mellem 1500 og 2000 mennesker forsamlede.

Da klokken blev 17.00 indledte gymnasieoverlærer R. Macke fra Haderslev talerrækken. Han kom bl. a. ind på den store sejr, der blev vundet over den overmægtige fjende i 1864, og han sluttede sin tale med at udbringe et længe leve for den tyske kejser og hans rige. Herefter sang forsamlingen kejserhymnen, og et sangkor fra Haderslev diverterede med et par patriotiske sange.

Næste taler var sognepræsten fra Sønder Vilstrup, L. O. Jessen, der i højtravende vendinger uddybede Tysklands historiske ret til Nordslesvig. Stående på den lille flade Kalvø, med de danskes Skamlingsbanke liggende i baghovedet, - (»So ein Ding müssen wir auch haben«), gled blikket opad, hvorefter han i sin tale fremkom med ønsket om at købe Knivsbjerg Bakke blot en lille kilometer derfra. Der kunne han tænke sig at få opstillet en statue forestillende »Frau Germania« med sværdet i sin venstre hånd. I den højre skulle hun holde et skjold, hvorpå det holstenske nældeblad var anbragt. De slesvigske løver kunne så passende ligge ved hendes fødder og læne sig opad monumentet.

Da kejseren havde fået sit i den foregående tale, var turen nu nået til kejserinden, den slesvigske fyrstedatter, som herefter fik sit »lebe hoch« og et højt hurra. Pastor Jessens tale modtoges med endeløs jubel, hvorefter forsamlingen istemte den højt skattede »Schleswig-Holstein, meerumschlungen«.

Dyrkelsen af det tyske keiserpar, keiser Wilhelm II og keiserinde Augusta Victoria, der var en augustenborgsk prinsesse, var et væsentligt led i opbygningen af en fællestysk nationalfølelse. Udgivelse af postkort i store oplag med keiseren selv og som her med keiserparret og deres slot i Berlin var en måde at fremme denne sag på. Postkort med poststempel 1902, i Historiske Samlinger, Aabenraa.

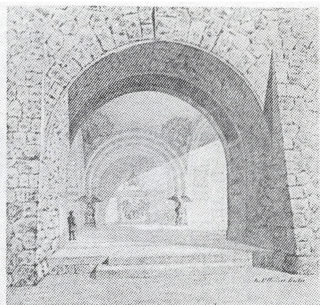
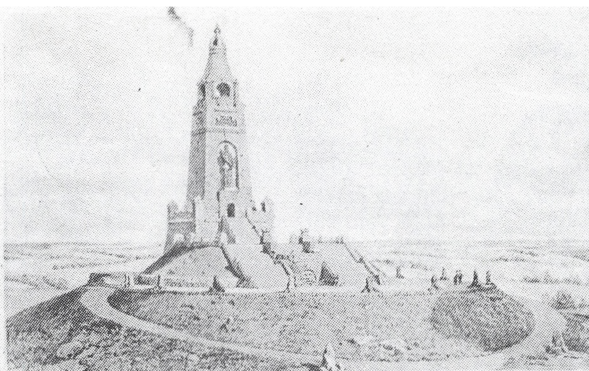
Efter at sangkoret fra Haderslev igen havde sunget et par tyske sange, sluttede seminariedirektør Castens fra Haderslev talerrækken med en - lang - og mere overordnet beskrivelse af det tyske riges uovertruffenhed. Lovprisende det tyske land og folk, udbragte han et leve for fremtiden, der tegnede sig lys. Herefter lød, aus aller Munde, den herrliche »Deutschland, Deutschland über Alles«.

Da de tre hovedtalere nu i overstrømmende vendinger havde bedyret Tysklands historiske ret til Nordslesvig, berømmet det højt elskede keiserpar, omtalt den skønne »tyske« natur, der omkransede festpladsen, samt i mere eller mindre poetiske vendinger lovprist den vidunderlige »tyske« jord, hvorpå festen foregik, opløstes forsamlingen for at fort-

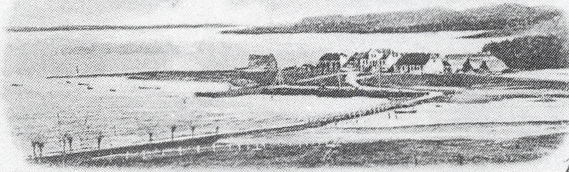
sætte festlighederne i de omkringliggende telte.

I det ene telt spillede Paulsens kapel fra Aabenraa op til bal for de yngre klokken 19, og i et andet forsamledes efterhånden hovedforeningens bestyrelse med de lokale foreningsmænd, festkomiteen m. fl. til selskabeligt samvær med taler og sang. Professor dr. Sach hædrede i en kort tale de to lokalforeninger i Hoptrup og Løjt, som var de egentlige ophavsmænd til festen, hvorefter han udbragte et længe leve for de tre hovedpersoner, nemlig: - Amtsforstander og gårdejer Bertel Møller fra Sønderballe, gårdejer Jørgen Jørgensen, Sønderballe, samt amtsforstander og gårdejer Jep Bendixen fra Stollig.

Ind imellem talerne blev der sunget

Blick in die Gedächtnishalle

Blick auf die Ostsee-Insel Kalvø

GRUSS vom

Knivsbjerg-Denkmal

Lilje Aghenstr.

*Yf saba mid þinn góðum
 silni í þessum þaufríðum
 kaupum þess Skamlings
 þennu þinnu hæg um
 Kalvø þinn 5. Gæstg. Christ-
 umm Aghenstr. Marie*

Da monumentet på Knivsbjerg blev indviet i 1901 blev det et yndet udflugtsmål, og også her blev postkort taget i brug til at udbrede det budskab, som monumentet indeholder med statuen af den tyske kansler, Otto v. Bismarck, og det berømte citat af ham: »Wir Deutsche fürchten Gott und sonst nichts in der Welt«. Under monumentet var indrettet en »Gedächtnishalle«, hvor man bl. a. så den tyske ørn under rigskronen. På dette postkort, der er stemplet 1900, ses arkitektens udkast til monumentet, og her er også blevet plads til et motiv med udsigt over Kalvø. Postkort i Historiske Samlinger, Aabenraa.

patriotiske sange, som f. eks. »Es war auf Jütlands Auen« og »Die Fahne flattert«. Ivrigt diskuterede hen over bordene blev også pastor Jessens forslag om at købe Knivsbjerg bakke, så foreningen kunne få et samlingssted, der kunne hamle op med de danskes »smagløse« Skamlingsbanke.

Da mørket faldt på, blev festpladsen illumineret med kulørte lamper, og klokken 22.00 afbrændtes der et stort festfyrværkeri. Herefter begyndte en del af gæsterne hjemturen. Dansen fortsatte dog indtil klokken 24.00, da dampskibet forlod Kalvø med orkestret og gæsterne fra Aabenraa.

Knivsbjergselskabet

Under ledelse af lærer Nicolai Nicolai-

sen fra Aabenraa arbejdede en gruppe medlemmer af lokalforeningerne i Haderslev, Hoptrup, Løjt og Aabenraa videre med pastor Jessens forslag, og blot tre uger efter festen på Kalvø kunne man afslutte handelen med ejeren, Martin Bruhn fra Genner, om købet af Knivsbjerg bakke. Areal ti tønder land - pris 6750 mark. Finansieringen skulle foregå ved udstedelse af andelsbeviser på 25 mark, og ejerne af disse beviser oprettede så, den 11. oktober 1893, en underafdeling af Deutsche Verein kaldet »Knivsbjerggesellschaft«.

Til første formand for selskabet valgtes skibsreder Michael Jebson fra Aabenraa, og det blev nu selskabets opgave at få indrettet den tyske »Skamlingsbanke«. Tilplantning og anlæggelse af fest-

pladsen overdroges den 11. november 1893 til gartner Paulsen fra Haderslev for 2000 mark, og her begynder så »begrebet« Knivsbjerg at tage form.

Den 15. april 1894 blev det besluttet at opføre en pavillon for 5800 mark og kort efter opførtes også en hestestald for 1700 mark. Disse byggeopgaver overdroges til tømmerhandler Jürgen Lorenzen og tømmermester Matthiesen, begge fra Aabenraa. Restaurationen overdroges til fru Jördening, Genner kro (nuværende Lyngtofte kro) for 400 mark i årlig forpagtningsafgift, og kort før festen kunne tage sin begyndelse, donerede selskabets mæcen og formand, skibsreder Jebesen, foretagendet ved at lade en 25 meter høj flagstang rejse på toppen af Knivsbjerg.

Som resultat af festen på Kalvø var man nu rustet til indvielse af det tyske mindretals samlingssted gennem nu

næsten 100 år. Indvielsesfesten foregik under stor festivitas den 15. juli 1894. - »Frau Germania« dukkede dog ikke op, hvorimod man året efter, den 4. august 1895, kunne nedlægge grundstenen til det senere så kendte »Bismarck-Denkmal« også kaldet »Knivsbjergtårnet«. Tårnet, der var 45 meter højt og ragede 142 meter op over havspejlet, kunne ses viden om. Det blev indviet den 4. august 1901.

Ukendte gerningsmænd sprængte Knivsbjergtårnet i luften den 16. august 1945 kl. 03.15. - Årsagen til sprængningen må nok opfattes som en hævnakt og tak for sidst, fordi den tyske general Wrangel i sin sejrstrus, den 20. marts 1864, havde strakt Skamlingsbankestøtten til jorden.

Kilder.

Folkebladet, Modersmaalet og Festschrift zur Einweihung des Bismarck – Denkmals, 1901.

Ord og konsekvens

Valdemar Rørdam (1872-1946)

Af JENS K. LAMPE

Jens Kongsted Lampe har tidligere her i bladet præsenteret en række af de digte, danske forfattere skrev i anledning af genforeningen. Denne gang er turen kommet til Valdemar Rørdam. Rørdam, der var af sjællandsk præsteslægt, havde siden århundredeskiftet skabt sig et navn som lyriker. Et meget stærkt nationalt engagement gik gennem hans virke, og navnlig den sønderjyske sag lå ham på sinde. Rørdam var Dannevirkemand, hvad flere af hans digte vidner om. Jens Kongsted Lampe fortæller om nogle af hans sønderjyske digte og om den skuffelse, det vakte blandt hans beundrere, da Rørdam i 1941 udsendte et hyldestdigt til Hitler.

360° og 0° forenes i samme punkt ikke blot i cirklen, men undertiden også i psykologien. Det skete f. eks. med Valdemar Rørdam, der indtil 1941 var anerkendt som en af vore største lyrikere og en fædrelandsven, der fuldt og helt havde stillet sig på sønderjydernes side i den store kulturkamp med vor sydlige nabo. Derfor blev skuffelsen stor over hans fald og frafald, da hans digt »Så kom den dag...« blev offentliggjort i den nationalsocialistiske studenterfraktions blad »Akademisk Aktion« den 26. juni 1941. Dette digt var nemlig en utvetydig hyldest til Hitler, som Rørdam antog for

en idealist. Bladet, som bragte digtet, blev kun læst af få vildledte brushoveder, men dele af det blev citeret i mange dagblade for sensationens skyld. Kun Rørdams nære venner og slægtninge vidste, at forfatteren havde vist de første symptomer på Alzheimers syge. Rørdam var ikke medlem af Frits Clausens parti, men led af kommunistangst og sørgede over sin ældste søn, der faldt som frivillig ved Näppi i Finland under vinterkrigen. Digtet var ingenlunde konjunkturbestemt, for man vil vide, at Rørdam derved fraskrev sig Nobel-prisen, som var ham tiltænkt af »De aderton.«

Kvadet til Hitler svækkede naturligvis den respekt, man før havde for hans digtning, men udslettede den ikke helt. Man må hade de menneskelige fejl og fejlvurderinger, især når man begynder at feje for egen dør, men man må ikke hade mennesket, der fejler. De døde digtere er værgeløse, men deres bedste digtning lever videre.

Valdemar Rørdam blev for sent klar over sin fejltagelse. Den af Dansk Forfatterforening nedsatte æresret bestemte énstemmigt den 29. marts 1946, at Valdemar Rørdam skulle ekskluderes af foreningen. Allerede den 14. juli samme år døde han, knap 74 år gammel.

Siden er der gået knap et halvt sekel, så nu er det vist på tide at tage ham ud af den nationale dybfryser. I et land, hvor der er fuld ytringsfrihed, er der ingen grund til at sætte spørgsmålstegn ved Rørdams kvaliteter som forfatter.

Ingen dansk digter spænder over et så stort register som Valdemar Rørdam. Hans bedste digte vil overleve og få hans »skampæl« til at rådne. Endnu i Folkehøjskolens Sangbogs 13. udgave fra 1939

var der følgende sange af ham: 1) »I sommersonne og blæst...« (1906), 2) »Sorgløst kan vi ej synge dit navn...« (1908), 3) »Danmark i tusind år...« (1917), 4) »Sådan er den danske sommer...« (1942), 5) »Her er det land, som med skyer til fjelde...« (1933). I udgaven for 1989, den 17., er der kun nr. 2 og 3 tilbage. Hans optagethed af sønderjydernes sag var ægte og udholdende. I samlingerne »De dannede« (1917) og »Regnbuen« (1919) rykkede han i felten for sydslesvigernes kamp og ofre fra nederlaget ved Dybbøl 1864 til Første Verdenskrig. I disse samlinger findes så værdifulde digte som »Desertørerne«, »Jens Grams begravelse« og »Krigsnætter«. Om dansk selvhævdelse og svaghed skrev han i »Udvalgte digte fra 20 år« I-II, (1918).

Mindelunden på Damager kirkegård ved Haderslev dam består af en stor kampsten omgivet af en række mindre sten med navnene på de faldne. Den store kampsten bærer på den her synlige side, der vender ned imod Dammen, indskriften »Gammel Haderslev sogn satte dette minde for sine i Verdenskrigen 1914-18 faldne, døde og savnede sønner«. På den anden side er indhugget Valdemar Rørdams vers. Fot. ca. 1935, i Historiske Samlinger, Aabenraa.

Valdemar Rørdam forfattede indskriften til mindesmærket for de 101 faldne fra Gl. Haderslev sogn i Første Verdenskrig på kirkegården ved Haderslev dam:

Skilt af meget bar de sammen
 livet, lidelsen og døden.
 Husk, o Haderslev ved dammen,
 dine faldne sønners navn.
 Sent går natten, tung er nøden,
 der er langt til morgenrøden.
 Løft os, Frelser, i din favn.

Ligeledes skrev Rørdam indskriften på mindestenen over de 65 faldne på Vedsted kirkegård:

Jert støv er spredt i fremmedland
 som aske fra en verdensbrand.
 Mig sten gav sorgen mæle:
 »Gud samle Eders sjæle.«

I anledning af genforeningsdagen den 15. juni bringes her Valdemar Rørdams versificerede velkomst til nordslesvigerne fra 1919:

Velkommen, kære venner,
 i Danmarks frie gård,
 hos flaget, som I kender,
 hos folk, som I forstår.
 Fra strid og strenge tider
 og langsomt gik det frem.
 Nu har vi jer omsider,
 og: Velkommen hjem.

Hvad alt der end kan true,
 nu hilser vi vort flag
 og blomsterprydet stue
 den store højtidsdag,
 at I kom hjem med ære,
 og hjemmet står her frelst,
 og sammen tør de være,
 som ønsked det helst.

Dybbøllærken

Myte eller virkelighed?

Af H. H. HOLDEN JENSEN

H. H. Holden Jensen, København, mener ikke, at Inge Adriansen har tolket sine kilder korrekt, da hun i Sprogforeningens Almanak 1993 hævdede at beretningerne om lærken, der sang på Dybbøl den 18. april, byggede på en litterær tradition. Han argumenterer for, at lærken faktisk sang, mens Inge Adriansen i en kommentar hertil præciserer, at det var lærkens symbolværdi, der var hendes emne.

Igen har vi oplevet et forår i Danmark, hvor lærken har sunget over det ganske land, også i Sønderjylland som den gjorde det over Dybbøl i de hårde april dage i 1864.

Eller gjorde den?

Museumsinspektør Inge Adriansen betvivler dette i en artikel »Dybbøllærken. Håbets budbringer«, som bragtes i »Sprogforeningens Almanak for 1993«. Hun har med en enkelt undtagelse ikke kunnet finde belæg i datidige beretninger om lærkesang på Dybbøl i de april dage. Derimod betegner lærken et symbol - »en hilsen fra himlen med budskab om håb midt i håbløsheden«. Og dette symbol skulle være skabt af en dansk officer, premierløjtnant Michael Gjørup

i et mindedigt over kaptajn S. U. R. Lundby. (Begge officerer befandt sig d. 18. april i skanse IV, hvor Lundby faldt.)

Den undtagelse, Adriansen har kunnet finde, er et brev dateret d. 10. april, og hvori løjtnant I. C. la Cour nævner lærkesang.

Når senere erindringer omtaler lærkesang skulle det, ifølge Adriansen, heretter være under påvirkning af en litterær tradition, skabt af digtere som Hostrup og Chr. Richardt.

Derfor afviser hun udsagn om lærkesang fra bl. a. Holbøl, Wilhelm Dinesen og P. F. Rist. Og dette kan godt undre lidt!

*

H. Holbøl var i 1864 løjtnant og gjorde tjeneste som den ene af 8. brigades to brigadeadjutanter.

Den 18. april befandt han sig omkring kl. 10.30 sammen med brigadekommandøren oberst Scharffenberg ved en nedbrændt gård, Snedegård, hvorfra de observerede brigadens fremgang. Senere skrev han på baggrund af dagbogsnota-

ter og i et nøgternt sprog »En Brigadeadjudants Erindringer«.

Under omtalen af opholdet ved Snedegård gør han bl. a. meget præcist rede for nogle indtryk af »riffelkuglernes vekslende musik«, alt efter hvor man befinder sig i terrænet og i forhold til dettes dækningsmuligheder. Og han fortsætter: »Hvor var det besynderligt under alt dette at lægge mærke til den fred, der herskede i naturen. Det var en smuk forårsdag, stille vejr og dejligt solskin. En lærke fløj op tæt ved gården og slog vedholdende sin glade trille, medens menneskene nedenunder stormede mod hverandre og udbredte død og ødelæggelse«.

Wilhelm Dinesen var i 1864 sekondløjtnant i 9. regiments 1. kompagni og deltog i 8. brigades stormløb mod Dybbøl Mølle.

I sin lille bog »Fra 8. brigade« skriver han om lærkesang over Dybbøl Mølle, som citeret af Adriansen i den nævnte artikel. Senere blev Dinesen under pseudonymet Boganis kendt som en god naturskildrer med et godt blik for detalier.

P. C. Rist var i 1864 officersaspirant i 9. regiments 8. kompagni og deltog i 8. brigades fremrykning på højre fløj i retning mod skanse VI, hvorunder han blev såret. I 1889 fik han udgivet romanen »En rekrut fra 64«. Der er her tale om den eneste selvbiografiske roman om krigen, og den betragtes som en af de bedste fremstillinger af begivenhederne set fra soldatens side.

Selv siger han om bogen:

»Det var min mening... at give den rene, usmykkede sandhed, således som den stod for mig, og som jeg mente at have set den. Jeg ville ikke digte, - kun fortælle.«

Om kl. 10.00 den 18. april skriver han i bogen: »Så - ligesom i ét nu - blev det stille. Skydningen hørte op. Den pludselige stilhed gjorde et næsten svimlende

indtryk. - Man hørte en lærke slå højt oppe i luften.«

Alle de tre berettere har været krigsdeltagere under de sidste dage på Dybbøl. Og alt peger på, at de har været gode iattagere. I deres videre karriere blev de to, Holbøl og Rist, professionelle soldater og afgik mange år senere fra hæren henholdsvis som generalmajor og oberst.

Det forekommer ikke troligt, at de nævnte beretninger som et fællestræk skulle være påvirket af Gjørup, Hostrup, Chr. Richardt og andre.

Selvfølger har de hørt lærken! Den var der jo! - Som den havde været der år efter år, uanset hvad menneskene indimellem kunne finde på.

Også andre har hørt den. En tysk sekondløjtnant af 24. Brandenburgske regiments 1. skyttekompagni havde kommandoen over en deling af den stormkolonne, hvis opgave det var at storme skanse V. Nogle dage efter stormen, hvorunder han blev såret, beretter han til sin dagbog: »Tæt sammentrængt stod stormkolonnerne i 3. parallel... i nærheden af hver sin udfaldstrappe, hvorfra man skulle bryde frem. En herlig klar forårsdag var det blevet. Lærkerne, der ikke ænsede kanontordenen, jubede højt oppe i himlen.«

Man kan vel næppe formode, at denne tyske soldat har haft noget forhold til en dansk litterær tradition. Hverken før eller senere.

Men man kan med interesse notere sig parallelliteten i hans og Holbøls observationer på omtrent samme tid.

※

Når lærkesang således er hørt af flere krigsdeltagere, har den dog næppe været opfattet som et symbol - »et tegn fra oven.« Det har nok mere været en ren naturiagttagelse - opfattet i en vis un-

Bagsidebilledet på Sprogforeningens Almanak blev tegnet i 1893. Det viser Mor Danmark ved Alsund med Dybbøl Banke i baggrunden. Hun fremviser et kort over den del af Sønderjylland, hvor der foregik et dansk nationalt arbejde. Øverst på kortstangen sidder en lille fugl. Det er Dybbøllærken, symbol på håbet om en genforening.

Dette billede var kun bagside 1894-95. En retssag fastslog, at billedet var »grober Unfug«. Det blev erstattet af et billede med De sønderjyske Piger ved Danevirke med et landkort, ligeledes med håbets lærke øverst på kortstangen. Efter 1920 vendte Mor Danmark-billedet tilbage og var bagsideillustration frem til 1960.

dren over, at naturen tilsyneladende ikke lader sig påvirke af de barske vilkår, som menneskene indimellem byder hinanden.

Det er så imidlertid nok rigtigt, at »Dybbøllærken« senere er gjort til et nationalsymbol med rod i den danske nationalitetskamp i Slesvig. Deri har Inge Adriansen sikkert ret!

Men hun har ikke ret, når hun heretter går ud fra, at det er på grund af denne symbolværdi, at lærkesang er indlagt som del af en lydkulisse i dioramaet på Historiecenter Dybbøl Banke. Og som hun på denne baggrund har kritiske bemærkninger overfor.

Det har helt fra de tidlige faser i overvejelserne om en informationsvirksomhed på Dybbøl Banke - til at begynde med i tilknytning til det gamle hotel - været en ledetråd, at eventuelle lydvirkemidler skulle tilnærme sig så meget som muligt forholdene, som de har været dengang - tale, sang, krigslarm og forskellige følgelyde. For at opnå så realistisk et tidsbillede som muligt ønskedes ingen underlægningsmusik eller symbolistiske lydeffekter. Eneste undtagelse blev den bassolo, der over »Det haver så nyligen regnet« lader forestillingen i filmsalen tone ud.

Så lærkesangen er blot indlagt som

lydbillede, fordi den var typisk for de lyde, man kunne høre i naturen mellem al krigslarmen.

Men ønsker man absolut at se symboler blandt lydbillederne, skulle man hellere hæfte sig ved krageskriget i filmen »Stormdagen«. »I den pludselige stilhed

kunne man høre krageskrig over marker« fortæller en soldat.

Når så kragen - og ikke lærken - er valgt til denne frekvens kan det være, fordi den hæse, krattende lyd varsler ilde.

Og ilde gik det jo.

Kommentar af Inge Adriansen

H. H. Holden Jensen har ovenfor skrevet en kommentar til min artikel om Dybbøllærken i Sprogforeningens Almanak. Mit ærinde var at finde historien bag et dansk nationalt symbol. Herunder har jeg givet en enkelt kritisk kommentar om dioramaet i Historiecenteret på Dybbøl, hvor der vises hvilende soldater i rene uniformer med en trillende lærke som vigtigste lyd-kulisse. Dette tableau blev af forskellige guider i historiecenteret i 1992 kommenteret med en beretning om lærkesangen som en hilsen fra oven den 18. april imellem kanonbragene. Jeg ønsker ikke »absolut at se symboler blandt lydbillederne«, men er som mange andre besøgende i Historiecenteret blevet præsenteret for dem. Inspireret af denne iscenesættelse af en klassisk myte gik jeg i gang med en systematisk gennemgang af uskrevne og skrevne samtidige kilder. Resultatet blev almanak-artiklen, hvis konklusion er, at de danske soldater næppe har ænset lærkesangen den 18. april. Der er sædvanligvis altid lærker i luften over Dybbøl, så jeg betvivler ikke, at der kan have været lærkesang den 18. april, men lærkesangen er først senere blevet tillagt den symbolske betydning som en hilsen fra himlen. Dette påviste jeg gennem de samme kilder, som Holden Jensen fremlægger,

og en lang række andre. Såvel Holbøl som Dinesen og Rist er gode berettere, men de har alle tre publiceret deres skildringer mange år efter krigen, hvor traditionen om Dybbøllærken var udviklet. Derimod er den tyske skildring en samtidig kilde, som jeg ikke har medtaget. Den rokker dog ikke ved min konklusion: Der har som altid om foråret været lærkesang på Dybbøl den 18. april 1864, men denne sang er først senere tillagt symbolværdi. Symbolers sandhed ligger imidlertid ikke i deres reelle indhold, men i den overbevisning, de formår at skabe, og i de handlinger, de er med til at sætte i gang. Derfor er Dybbøllærken et smukt symbol på Genforeningshåbet.

Holden Jensens kommentar er udløst af min kritiske sidebemærkning om det idylliske diorama med skansescenen fra 1984. Denne bemærkning, som jeg fortsat står ved, er imidlertid uden betydning for artiklens indhold. Det kan dog oplyses, at Historiecentret arbejder med at indlægge en konstant baggrundsstøj i form af kanonrumlen, og at soldaterne i forgrunden vil fremtræde mindre rene i tøjet. Dette vil sikkert forbedre helhedsindtrykket af denne del af historiecenteret.

Danske søfolk i allieret tjeneste 1940-45

Af HENRIK SKOV KRISTENSEN

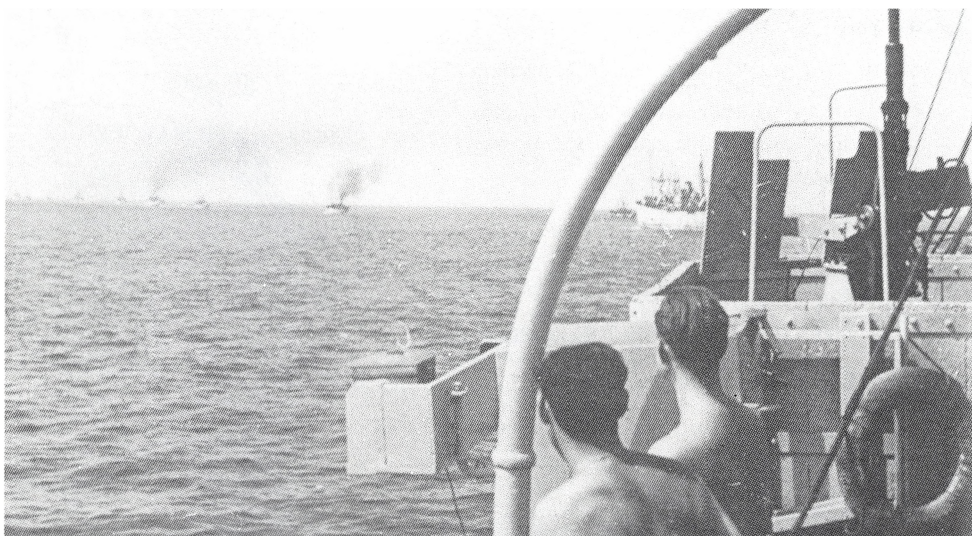
Da Danmark blev besat den 9. april 1940, befandt 2/3 af den danske handelsflådes tonnage sig uden for tysk magtområde. I alt drejede det sig om 230 større og mindre skibe med 5-6.000 danske søfolk ombord. Størstedelen lå i britisk og fransk havn, 75 lå i neutral havn, fortrinsvis i Nord- og Sydamerika, og endelig befandt en del sig i rum sø. De sidstnævnte søgte efter allieret opfordring overvejende til allieret havn i dagene efter den 9. april.

Danmarks politiske stilling efter det tyske overfald var mildest talt særegen, og det rejste formelle juridiske problemer i forbindelse med de danske skibe i allieret havn. Den danske regering fastholdt, at landet var neutralt, altså hverken i krig med Tyskland eller med Storbritannien, hvor langt de fleste danske skibe enten befandt sig eller søgte hen. Med rette betragtede briterne denne neutralitet som en fiktion. På den anden side anerkendte de naturligvis, at Danmark ikke var i krig med Storbritannien, og under alle omstændigheder ønskede briterne at behandle de danske søfolk som venner. Man greb derfor problemet pragmatisk an: skibene blev beslaglagt og ved en prise-ret erklæret for »teknisk fjendtlige«. Det blev kædet sammen med en erklæring om, at de danske redere ville få skibene tilbage efter krigen, ligesom man ville betale for brugen af dem. I tilfælde af tab ville man udrede en erstatning. Herefter blev skibene med besætning fordelt til engelske rederier, Dannebrog blev strøget, og Union Jack gik til tops.

Flag-spørgsmålet havde iøvrigt været afgørende for, at de danske skibe i neutral havn, primært i USA, ikke straks var blevet inddraget i krigen på allieret side. Under forhandlinger med briterne, som foregik i samråd med den danske gesandt i USA, Henrik Kaufmann, kunne de danske redere ikke acceptere, at de danske skibe skulle sejle under britisk flag. Resultatet var i første omgang, at de oplagte skibe efterhånden blev forladt af deres besætninger, som tog hyre på allierede skibe. I juni 1941, ca. et halvt år før USA aktivt indtrådte i krigen på allieret side, blev de ialt ca. 40 skibe i USA dog beslaglagt af den amerikanske regering, ikke mindst tilskyndet af Henrik Kaufmann. Herefter sejlede de under USA- og Panamaflag.

Efter den 29. august 1943, hvor den danske regering trådte tilbage, og en form for krigstilstand indtrådte mellem Tyskland og Danmark, blev spørgsmålet om de danske skibes status taget op, og fra december 1943 kunne de danske skibe under britisk register igen sejle under dansk flag. Reelt havde ændringen ingen betydning for de danske søfolk, som hele tiden var blevet betragtet som allierede.

Danske skibe og søfolk sejlede på alle syv verdenshave i allieret tjeneste. Under fare for torpedering, flyangreb og minesprængning transporterede de krigsmateriel og levnedsmidler fra USA til Storbritannien. De sejlede i den engelske kystfar og på Island. I Middelhavet og Rødehavet bragte de forsyninger til de allierede hære i Nordafrika og Italien.

Konvojsejlere på den engelske kanal sommeren 1944 betragter i magsøjr foranliggende fartøjer. Det agterste er et amerikansk Liberty-skib. Efter Christian Tortzen: Søfolk og skibe 1939- 1945, bind 4, side 410.

De krydsede Sydatlanten og det Indiske Ocean, og under invasionen i Normandiet var danske skibe og søfolk med i

invasionsflåden. Ialt ca. 800 danske søfolk mistede livet i allieret tjeneste.

Sønderjyde på de store have

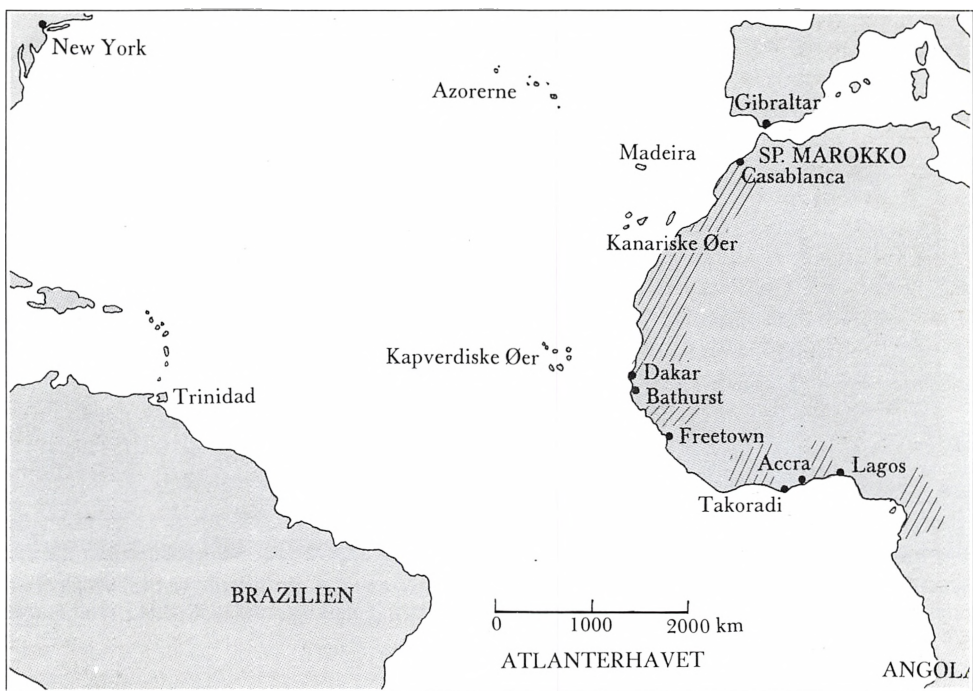
2. del

Af N. O. Kiil

Anden del af Ole Kiils beretning om sin deltagelse i amerikansk krigstjeneste i 1942 tager sin begyndelse med afsejling i konvoj fra i Freetown i Sierra Leone.

Vi afsejlede fra Freetown i konvoj med ret sparsom beskyttelse, men alt forløb normalt de første fire dage. Vi må have fået spilledjævelen ombord under ophol-

det i Afrika, for vi havde ikke tidligere bemærket hans tilstedeværelse. Nu var han der lyslevende, inkarneret i vor lille spanske hovmesters trivelige korpus, som tilsyneladende indeholdt mængder af is i hans omfangsrige vom. Officerssalonen blev ved aftenstide omdannet til spillebule, hvor kæmpesummer hastigt skiftede ejermænd i sammenbidt black-

Det mellemste og sydlige Atlanterhav med bl. a. vestkysten af Afrika. Det var i dette farvand Ole Kiils skib blev torpederet den 14. nov. 1942. Efter Christian Tortzen: Søfolk og skibe 1939-1945, bd. 3, s. 338.

jack spil. Hundrededollarsedlerne knitredede og samlede sig efterhånden i bunken hos hovmesteren, der i stående position omtrent nåede op i højde med de siddende. Mange blev blanket af, og det viste sig siden, at han også havde været aktiv i mandskabslugafet forude, da han også der havde efterladt sig debitorer.

Der blev andet at tænke på end kortspil. På fjerdedagen kom der ordre om konvojens spredning. Skibene skulle enkeltvis fortsætte rejsen, da man nu mente at have bragt os ud af den farlige kystzone. Eskortefartøjerne vendte om for at returnere til Freetown, hvor et nyt hold skulle hentes. Vi var nu atter alene på herrens mark, satte zig-zag-klokken igang, for at krydse os frem i et havområde, der burde være nogenlunde ubådsfrit.

På femtedagen måtte en af de tre dampkedler tages ud af drift, da der var opstået en lækage. Det havde den kedelige virkning, at farten gik ned fra 10 til 7 knob i timen. Kedlen blev blæst af med henblik på nedkøling og mulighed for en indvendig besigtigelse og reparation. Nedkølingen varede et døgn, og på sjette-dagen kravlede fire maskinmestre ned i kedlen for at beslutte, hvorledes den atter kunne gøres driftsklar.

På samme tidspunkt sov jeg i min køje. Min faste 8 til 12 formiddagsvagt var overstået, middagsmaden i messen ligeså, så alt var gjort klart til en skraber. Kl. 14:58, lokal tid, blev skibet rystet af to øredøvende brag, det ene lige efter det andet. Jeg kom hurtigt på benene, greb min redningsvest, der lå under køjen, forsøgte at få skoene på, men blev sinket

af drilagtige snørebånd, løb ud på broen og så, at forskibet allerede var under vand, og at de derboende besætningsmedlemmer var på vild flugt agterover. Der måtte handles hurtigt - det gik i løb mod redningsbåd nr. 1, der hang under davider i styrbord side. Fra broen råbte kaptajnen: »Fir bådene af, fir bådene af«! Jeg nåede lige at få kastet det forreste fald los, da skibet forsvandt under mine fødder. I en voldsom malstrøm blev jeg hvirvlet rundt, suget med ned, og dukkede atter op som en prop, takket være min redningsvest.

På overfladen var alt kaos. Hvor skibet var forsvundet, havde der dannet sig en cirkelrund flade, hvor andre overlevede svømmede, i et virvar af alskens drivgods. Af vore fire redningsbåde var der kun sørgelige stumper at se, men de fire redningsflåder så ud til at være intakte. De første der reddede sig op på dem, fik årerne ud og roede rundt for at bjærge andre, der var i live. Det viste sig, at vi kun var 30 tilbage af skibets 60 mands besætning, og vi var forstæligt nok stærkt rystede. Midt i det hele dukkede ubåden, som havde sænket os, op på overfladen og lagde sig på prejehold. Dens kaptajn ønskede oplyst, hvem der var vores kaptajn, og da jeg måtte tilkendegive, at han var omkommet, forstod han, at jeg var eneste overlevede dæks-officer.

Ubåden bar ingen kendetegn, og kommandanten undlod også at præsentere sig. Først mange år senere blev jeg klar over, at der var tale om U 134, og at det var Kapitänleutnant Rudolf Schendel, der havde sendt skibet fra Flensborg til bunds. U 134 fik ikke nogen lang levetid. Nogle måneder senere blev den sænket af R.A.F. i nærheden af Spanien. Dens allerførste offer som ny, var forøvrigt også en tysk damper »Steinbek«, som den ved en fejltagelse torpederede ved den norske kyst.

Fra mine drengeår i Højer, og fra skolen i Tønder, havde jeg naturligt nok et godt kendskab til det tyske sprog. Malplaceret ville det dog være, under disse forhold, at forsøge en dialog på tysk med kommandanten. Både han og jeg havde andet og vigtigere ting at varetage. Tiden måtte ikke spildes med unødvendig palaver. Dog ville jeg gerne have vidst, om torpedo nr. 2, som helt unødvendigt havde ramt os, var hans sidste, således at de befriet fra den kunne sætte kursen hjemover. To unge mennesker afsøgte konstant horisonten med deres kikkerter. Muligvis for at sikre, at intet hindrede hjemrejsens påbegyndelse. Dog kan årsagen, selvsagt, også have været en hel anden.

Der blev stillet, og af mig besvaret, et par spørgsmål om vort skibs navn, ladning og bestemmelsessted. Jeg gjorde ubådskommandanten opmærksom på, at vi havde en mand med en meget ilde tilredt arm. Lidt efter dukkede en tysk marinegast frem med en genbrugsdåse, der blev slængt over til os. Den var mærket: »2 Kilo Haferflocken«, hvad den dog ikke længere indeholdt, men derimod en begrænset mængde af forbindingsstoffer og lignende. Vejret var overskyet, og det småregnede, ligesom det havde gjort det de foregående dage. Jeg kendte derfor kun vor position efter et usikkert bestik, og checkede derfor med ubådskommandanten. Han opgav 12 grader Nord og 30 grader Vest, og det svarede helt til min egen opfattelse.

Ubåden dampede derefter af på overfladen, nogle mente at der var blevet råbt: »Good luck«! Det havde jeg nu ikke hørt, men hvadenten det var rigtigt eller ej, held og lykke havde vi hårdt brug for, da vi befandt os ene og forladte, ca. 1000 sømle fra land. Jeg fik lagt en nødtørftig forbindelse på den sårede marinegasts arm, efter at have fjernet træsplinter og andre fremmedlegemer med en lomme-

kniv. Armen så forfærdelig ud, sprængt på indersiden fra hånd til albueled. Puls-åren lå blottet, men ubrudt. I modsat fald havde han ikke været i live. Andre klagede over bryst smerter, antagelig fra brækkede eller bøjede ribben, men her kunne der ikke ydes nogen hjælp.

Der skulle handles hurtigt, inden det blev mørkt. Vi måtte se at få reddet de brugbare ting, som flød omkring os. Et bjerg af nødproviant og drikkevand fra de itusprængte redningsbåde fik vi fat i, og midt i det hele var vi så heldige at finde stål båden, som vi havde fået foræret i Freetown. Den var bordfyldt, men så ellers ud til at være i god stand. Næste morgen, da det blev lyst, fandt vi dog ud af, at den havde lidt alvorlig skade. Vi fastgjorde båden for natten til flåderne, som vi havde surret til hinanden.

*

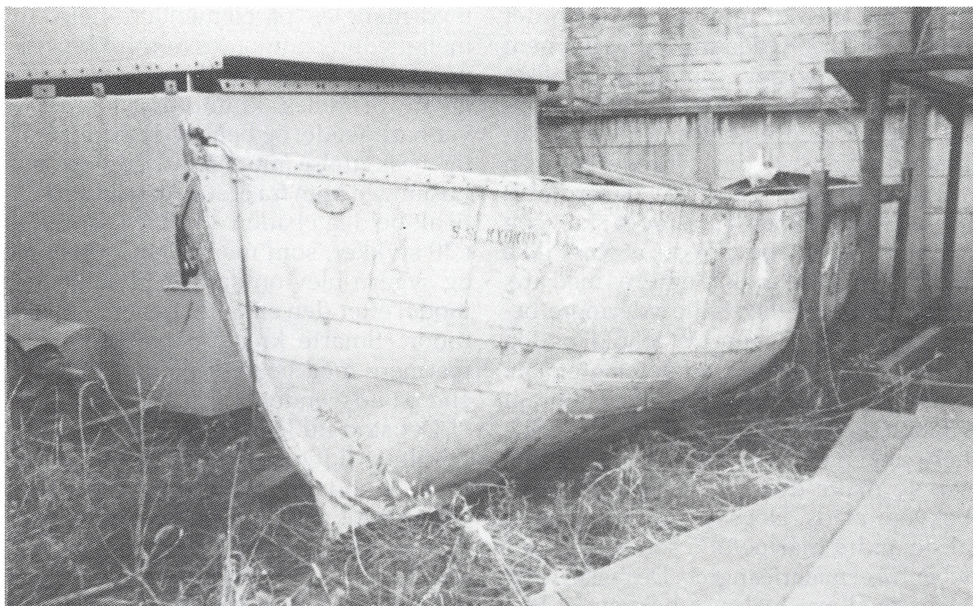
Det blev en miserabel, søvnløs nat, med endeløs koncert fra 30 ukontrolable, klappende tandsæt. Det var hundekoldt, til trods for at vi befandt os i troperne. Vi lå gennemblødte af søen, som konstant vaskede op gennem flådernes tremmedæk. I nattens løb kunne man spekulere over skæbnens mærkværdige spil. Hvorfor var vi i live, når de andre lå på havets bund? Ville vi selv kunne klare os i sikkerhed med livet i behold, eller havde de, der havde fået en hurtig død, været heldigere? Der havde lige efter torpederingen været en besynderlig euforisk stemning blandt flere af de overlevende. Nogle morede sig højlydt over, at de nu var sluppet af med deres spillegæld, da den forhadte kreditor, hovmesteren, var omkommet. Andre hoverede over, at kaptajn Mace var gået samme vej. De regnede nu med at få deres hyre ubeskåret for de fradrag, som pjækkede arbejdsdage i Afrika havde lagt op til. Dokumentationen var forsvundet for stedse.

Når man betænker, hvor stærkt een dødsulykke, under normale forhold på landjorden, kan påvirke personer, der ofte kun kender den forulykkede periferisk, kan det undre, at tabet af 30, på sin vis nærtstående personer, kunne tages så let. Vi havde dog levet og arbejdet sammen med dem, indenfor et skibs afgrænsede rammer, og mange var vore venner. Paradokset må vel tilskrives en vis form for en spontant indtrædende selvopholdelsesdrift. Handlingslammelse som følge af modløshed og sorg var der mindst af alt brug for. En prekær situation skulle klares bedst muligt. Medfølelse tanker til de omkomnes pårørende måtte vente til senere. Det lyder hårdhertet, men således er nok sandheden.

Jeg funderede længe over, hvad der var sket, og over grunden til, at skibet var gået under så usandsynligt hurtigt. Det måtte være sunket på under et minut. Hvorfor bruge to torpedoer, når een havde været tilstrækkelig? Forklaringen på den hurtige undergang var nok, at der i skibssiden var sprængt to torpedo huller, hver på størrelse med en ladeport. Gennem disse havde enorme vandmængder øjeblikkeligt haft fri adgang til at fylde det næsten tomme kulbunkerrum. Berøvet denne opdrift kunne skibet ikke længere flyde. Den tunge malm-last trak skibet ned som en sten.

Næste morgen blev der holdt skibsråd. Som eneste navigatør var det min pligt at træde i kaptajnens sted. Jeg måtte påtage mig opgaven, og gjorde det uden illusioner om det tunge ansvar, som dermed kom til at hvile på mine unge skuldre. Afgørende beslutninger skulle træffes.

Jeg meddelte forsamlingen, at jeg ønskede livsvigtige afgørelser truffet ved afstemning, og det mødte ingen modsigelse. Vi diskuterede indgående, om vi skulle forsøge at nå land under sejl, eller

Det meste af året 1976 tilbragte Ole Kiil ved japanske skibsværfter. Om en oplevelse her fortæller han: »Til min store overraskelse fandt jeg, i et skrammelhjørne, en gammel kasseret redningsbåd, en 8 meter lang stålboat, af nøjagtig samme type, som jeg kendte fra 1942. Tilsyneladende havde den tilhørt et af de Liberty-skibe, hvoraf også japanerne fik lov til at købe nogle fra amerikanske overskudslagre.« Fot. i privateje.

om det måske var bedre at blive på vore flåder, hvor vi havde rigeligt med proviant og drikkevand. At blive på flåderne var dog nærmest som at sætte sig selv ud af spillet ved passivt at lade sig drive af strøm og vind, uden egen indflydelse på kurs og distance. En portugisisisk matros kom med et nyt forslag, at sejle mod de Kapverdiske Øer, som faktisk kun lå ca. 350 sømil mod nordøst. Herimod indvendte jeg, at omend vi for tiden havde gunstig vind i den retning, så ville vi før eller senere få Nordøstpassaten stik imod, og at krydse op mod den ville være umuligt. Portugiseren mente at vide, at folk fra øerne drev fiskeri langt til søs, så vi skulle have en god chance for at redde vort skind, dersom vi blot kunne nå et par hundrede sømil mod nordøst. Ikke uden betænkelighed gik også

jeg med på forslaget, som et stort flertal støttede.

Båden kunne umuligt rumme de store mængder af proviant og drikkevand, som vi havde til disposition, da der jo først og fremmest skulle være plads til alle 30 mand. Foruden forsyningerne fra de ødelagte både, havde vi tilsvarende, der, som fast tilbehør, var anbragt i de fire flåder. Vi måtte derfor nøjes med at udvælge og medtage så meget, som den begrænsede plads i båden tillod, og som vi anså for det mest nødvendige. Da vi befandt os i kalmebæltets regnområde, satsede vi på at kunne samle regnvand efter behov. Den faste proviant, i form af beskojter og nogle dåser med koncentreret ernæringsindhold, fik første prioritet. Nu skulle så båden, der stadig lå bordfyldt, gøres sejklår. Et par mand

gik igang med at tømme den, men det lykkedes ikke. Båden trak vand gennem en upåagtet lækage, som vi fik lokaliseret i agterstævnen. Vi fik den nogenlunde stoppet med en stramt påsurret kapokredningsvest, der virkede som en såkaldt kollisionsmåtte. Hvad værre var: selve agterstævnen var vredet skæv, og samme skavank bevirkede, at roret ikke kunne bruges. Der skulle styres med åre, og bådens skævhed ville ydermere besværliggøre styringen. Det afholdt os dog ikke fra at fortsætte med den lagte plan.

De udvalgte forsyninger blev anbragt i båden og forsamlingen indskibede sig, tæt pakket som sild i en tønde. Til den sårede måtte der afses en nogenlunde bekvem plads. Det samme gjaldt for en af de andre marinefolk, som havde høj feber fra et malarieangreb. De raske måtte nøjes med en smal og ubekvem siddeplads. Sædet og en skarp essingkant mod ryggen, lod sig dog polstre med de kapokredningsveste, som havde reddet os fra druknedøden.

På ondt eller godt forlod vi flåderne og satte kursen mod nordøst, efter bådens kompas. Vi sejlede gennem et stort område, hvor de dyrebare gummiballer, som nu aldrig ville nå frem, lå og skvulpede i bølgerne.

※

De første dage gik det godt, men så indtraf katastrofen. Vinden døde bort, og vi kom til at ligge uvirksomme i mange dage på et spejlblankt hav, med en brændende sol over hovedet fra morgen til aften. Humøret faldt til nulpunktet og indbyrdes kævlerier begyndte. Gensidig modvilje, som ombord havde været holdt i ave, brød nu ud i lys lue. Til gengæld blev andre bedre venner, end de tidligere have været. Araberne surmulede fremme i forstævnen, hvor de havde slået sig ned, og tilkendegav deres utilfredshed

med manglen på elementære bekvemmeligheder, som jo desværre ikke kunne afhjælpes. Et problem, som vi alle havde til fælles, kunne dog klares. Vi var barhovede, og behøvede derfor hurtig beskyttelse mod den nådeløse sol. Løsningen kom fra et stykke sejldug, som til alt held lå i båden. Det blev skåret op i 30 stykker, som med hjælp af sejlnåle og sygarn blev omdannet til solhatte, i model efter den enkeltes evner og inspiration. Smarte kreationer opstod, dog nærmere med henblik på det praktiske end på udseendet.

Det stod nu klart, at vi havde medtaget alt for lidt drikkevand, og at det derfor blev nødvendigt straks at indføre en streng rationering. Den blev på en beskeden bundskjuler i et krus, morgen, middag og aften. Ingen nåede at blive helt utilregnelig af tørst, men det var meget ubehageligt, og medens dagene gik, fik fantasien frit spil om køligt vand, hvor det andetsteds var tilgængeligt ad libitum. Jeg fantaserede ofte om pumpen derhjemme i Højer, og om lyden af rislende, køligt vand, der sprang fra drikkefontænen i Statsskolens gård i Tønder. Hvor længe ville vi kunne klare os med vor sparsomme vandbeholdning? Ville vi mon få regn i tide? De tre daglige uddelinger af vand blev altid imødeset med længsel. Vi havde et enkelt blikkrus, hvoraf alle drak på skift. Jeg udmålte personligt en slurk til hver mand, hvorefter kruset gik fra hånd til hånd, frem til den, der stod for tur. Det tog sin tid, for dråberne, der i realiteten var både lunkne og ildesmagende, blev af alle indsuget langsomt og nærmest vendt i munden, som var de den herligste eliksir.

Plagede tørsten, så var der til gengæld ingen som helst fornemmelse af sult. Lysten til fast føde var helt forsvundet. Der var end ikke interesse for den beskedne, vedtagne ration. Der burde

have været vand, og ikke knastørre beskjøtter, i de beholdere, der stjal den sparsomme plads i båden.

Den sårede mands arm tilså jeg hver morgen, skiftede forbindelse, og skyllede stoffet, så længe det kunne holde sammen. Såret flød snart med pus og lugtede ilde. Jeg fik så den idé også at skylle såret med søvand, uanset at det var en brutal hestekur, der sved og brændte. Medens jeg skyllede, holdt manden med sammenbidte tænder armen udenbords. Det var ikke nogen helt dårlig ide, patientens tilstand vendte sig til det bedre. Værre gik det malariapatienten, der kun levede en uge i båden. Han sov stille ind og blev sænket i havet, indsyet i et tæppe. Da jeg ikke selv magtede at forestå en til lejligheden passende ceremoni, trådte en retroende katolik betænksomt til. Det var en lille brasiliansk matros, en meget dygtig sømand, en af de få der var fortrolig med at håndtere en båd under sejl. Senere, i hårdt vejr, følte han sig selvskrevet til i timevis at stå i agterstævnen ved den tunge styreåre. Da jeg engang mente, at vi skulle dreje bi og afvente bedring i vejret, blev det afslået med hans hjemlands ordsprog: »Man spiser, når man har noget at spise«, eller oversat til den foreliggende situation: »Man sejler, når man har vind« Med min egen erfaring fra en stor langfartssejler, en finsk bark, kunne jeg sådan set godt give ham ret, nu da den lille, næsten tandløse gnom så hårdt insisterede på, at den gode vind ikke måtte gå til spilde.

Brasilianeren reddede os muligvis en nat fra at blive vippet i baljen, da vi i flere timer befandt os i en stor flok hvaler, der kom så tæt på, at vi kunne klø dem på ryggen. De pustede og snøftede omkring os. De havde omtrent størrelsen som vor båd, og antog os muligvis for at være en af deres egne. Vi frygtede, at et venskabeligt puf skulle bringe båden til kæntring. Monteiro, som var bra-

zilianerens navn, påbød absolut tavshed. Han kendte hvalerne og deres vaner fra kystfiskeri. Petroleum, som han strittede ud fra en dunk, fik de store fisk til at fortrække. Hajer havde vi jævnligt i nærheden. Det forhindrede dog ikke de dristige i at tage sig en forfriskende dukkert udenbords, naturligvis på egen risiko.

*

Efter stilledagene kom vinden, og hvilken vind! En meget frisk passat stik imod, så der blev ikke noget af De Kapverdiske Øer denne gang. Det ombordværende søkort blev studeret grundigt for at finde et egnet alternativ. Interessen samlede sig om Vestindien. Godt nok var distancen dertil ca. 1800 sømil, men med frisk agterlig vind skulle det vel kunne klares på en måneds tid. Vi måtte sætte vor lid til at kunne supplere vor drikkevandsbeholdning ved undervejs at slå et slag sydover til regnbæltet. Vi besluttede at vende rundt og styrede i nogle timer vestlig kurs, men det gik slet ikke. Med den stride vind agterind slingrede og giredede båden næsten uden kontrol, og truede jævnligt med at dreje på tværs i søen. To mand måtte der til for at håndtere styreåren, og mere end et kvarter kunne de ikke klare med det hårde slid. At fortsætte længere på den facon lod sig simpelthen ikke gøre. Det var klart, at vi her var kommet i en meget alvorlig klemme.

Den eneste mulighed, som endnu forelå, var at forsøge at nå tilbage til Afrika. Det betød, at der skulle sejles for bagbord halse, med vinden ind fra bagbord side. Hvorledes ville båden opføre sig under dette ændrede forhold? Det blev undersøgt, og til alles lettelse med godt resultat. Vindens retning og pres modvirkede nu den skæve båds tendens til sidedrejning, og den blev dermed langt lettere at styre. Vi lå nu på den østlige

kurs, som vi nok skulle have valgt fra begyndelsen, men meget tager sig som bekendt helt anderledes ud, når det bestrages i bakspejlet.

Styringen er manuelt arbejde, som normalt bliver udført af de menige dæksfolk. Under de herskende omstændigheder var det naturligt, at også maskinfolkene tog deres tårn med, og det havde de også hidtil gjort uden at kny. Nu fandt de pludseligt på, at det faktisk slet ikke var deres arbejde. Det burde matroserne klare alene. Til gengæld ville de så betjene håndpumpen, hvormed der af og til skulle lænses, for det kunne man da, med lidt god vilje, godt kalde maskinarbejde. Kravet om en så urimelig arbejdsdeling, blev mødt med et hyl af protester fra matrosernes side, og jeg kunne naturligvis give dem ret i, at det var aldeles uacceptabelt og tangerede optræk til mytteri. Sagen gik op i en spids, og »det sorte gæng« måtte trues med at blive frataget deres drikkevandsration, dersom de fortsat nægtede at styre. Efter nogen betænkningstid kom de på bedre tanker, så tingene kunne fortsætte som hidtil.

Hvem var det forøvrigt der befandt sig i båden? Mærkværdigvis alle maskinmestrene minus en. De havde, som tidligere nævnt, den 14. november, da vi blev torpederet, været nede i den utætte kedel for at bedømme situationen. På et tidspunkt var der en, der foreslog opstigning til en kop kaffe, og heldigvis vandt det gehør. Næppe var den sidste mester nået op gennem kedlens snævre mandehul, før torpedoen ramte skibet. De spurtede op i det fri og reddede livet. Var de blevet dernede få sekunder længere, var de blevet fanget som rotter i en fælde. Hvorfor kaptajn, løjtnant og de andre styrmænd, der alle befandt sig ude i det fri, mistede livet, forbliver en ubesvaret gåde. Lige så mærkeligt er det, at jeg, der som den eneste lå og sov, gik

ram forbi. De øvrige i båden var en blanding af dæks- og maskinfolk, marinegaster og restaurationspersonale. Der fandtes såvel optimister som pessimister. Den værste af slagsen var vor norske l. maskinmester, der jævnlige forsøgte at overbevise os om, at vi aldrig ville slippe godt fra dette eventyr. Oftest blev han sat på plads med højrøstede protester. Superoptimisten var marinegasten, som for anden gang befandt sig i båden, efter torpedering nr. 2. Med navnet De Sorrow kunne han, og ønskede ikke, at løbe fra sin italienske afstamning. Han sagde iblandt: »Don't worry boys, my mother is a good catholic, and she is praying for us«.

Tiden blev iøvrigt brugt til at fortælle skrøner og oplevelser fra fortiden og udvikle planer for fremtiden. En jordnær hillbilly matros fra Georgia påstod, at han var ekspert i hjemmebrænding af whisky. Han fablede om, at vi måske ville lande på en ubeboet ø, hvor der ville være egnede råvarer til igangsætning af en produktion. Af pladerne, hvoraf bådens opdriftstanke var fremstillet, ville der snildt kunne laves et effektivt destillationsapparat. Han prøvede dog ikke at tegne aktier til sit forehavende.

✱

Vi havde en rigelig forsyning af fyrværkeri i båden, så hver nat opsendte vi et rødt nødblus, som længe blev hængende i en lille faldskærm. Det stærke lys har været synligt vidt omkring, men vi sporede aldrig nogen reaktion. Som dagene gik, begyndte skyer efterhånden at vise sig på himlen, og håbet om regn genopstod. Der gik en rum tid, inden det blev til alvor, så vi nåede at forberede os. Regnvandet, når det forhåbentlig kom, skulle naturligvis samles og hældes på tønder, til fælles bedste. Storsejlet skulle fires af og udstrækkes i sin fulde

længde. I sejlets midte blev der skåret et hul, hvorunder en mand med en opsamlingsdåse skulle være anbragt. Regn viste sig nu jævnlige i det fjerne, og var der optræk til, at en byge ville komme i nærheden, blev apparatet sat i sving. Gang på gang måtte vi sætte sejlet igen med uforettet sag. Det var næsten ikke til at bære. Iblandt regnede det så tæt på os, at vi på det nærmeste kunne række hånden ud og føle væden, men ikke en dråbe faldt der på det af mange ivrige hænder udstrakte sejldug.

Sejpineriet sluttede dog, omsider fik vi regn i stride strømme, og vi frydede os, lod vandet løbe ned i munden via en passende tilrettet pandetjavs. De første vandmængder var ubrugelige, sejlet som var gennemtrængt af salt, skulle først afferskes. Da det var sket gik det stærkt. Den 1. december, da vi havde været 17 døgn i båden, havde vi opnået at få fyldt alle disponible beholdere, så nu var den værste fare drevet over. Da vi nu adskillige dage havde været konstant gennemblødte, begyndte de sørgelige laser, vi havde på kroppen, nærmest at gå i opløsning, og det var ubehageligt. Koldt var det om natten, men det gik endda. Efter torpederingen var vi så heldige at få bjærgt nogle sække der indeholdt uldtæpper. Dem fik vi megen glæde af. Ved at skære dem igennem blev der et halvt tæppe pr. mand. og de varmede dejligt, selv når de var dyngvåde.

Ombord i skibet havde jeg, som alle andre, været klar over, at et krigsforlis, før eller senere, ville kunne indtræffe. Mit kammer lå dør om dør med bestiklugafet, og det havde været min plan derfra at medtage en sextant, et kronometer og de nødvendige udregningstabeller, dersom der skulle blive tid til at komme i båden i god ro og orden. Da denne forudsætning havde manglet, måtte vi klare os alene med et lille båd-kompas og et »Pilot Chart« over Atlan-

ten, som ikke gav os nogen mulighed for stedsbestemmelse. At vi, ved at styre mod øst, før eller senere, ville nå til Afrika, kunne næppe fejle. At lande i den af Vichy-Frankrig kontrollerede del, var ikke vor store lyst. Det forlød nemlig, at man der havde for vane at opbevare strandede allierede søfolk i Saharas midtpunkt, Timbuktu, hvorfra det var svært at flygte. Vi var ikke klar over, at den fare ikke længere eksisterede. Vi var afsejlet fra Freetown den 8. november, helt uvidende om, at amerikanske og engelske styrker den selvsamme dag var gået i land i Nordafrika. Den enorme styrkes landsætning var foregået, så at sige uden tab af et eneste skib. Tyskerne var blevet taget på sengen, men med vort skibs torpedering, var vi med til at betale gildet. Gennem snedig misinformation var det lykkedes, at bibringe tyskerne den opfattelse, at en forestående Afrikainvasion ville komme længere mod syd. En ring af ubåde blev placeret ud for området, hvor invasionen ikke kom, og de allierede havde frit spil ved Marokkos og Algeriets kyster. De tyske ubådes torpedoer kom dog i anvendelse. Det lykkedes stort set at sænke rub og stub af skibe på vej til og fra Vestafrika, herunder vort eget.

Vor båd var sødygtig, men ikke nogen god sejler. Dens beskedne køl gav stor afdrift, og da denne var sydlig, var der nok større sandsynlighed for, at vi ville havne inde i Guineabugten end på Senegals kyst, alt forudsat, at vi ikke forinden traf på et venligsindet skib, Mulighederne for det sidste var ikke de bedste, da ingen under krigsforhold holdt sig til faste sejlruter. Vi havde hørt, at de store Sunderland vandflyvere, med deres store aktionsradius, blev benyttet til faste rekognoseringsstogter langt fra land. Dagligt spejdede og lyttede vi med håb om, at undsætning evt. ville komme fra den kant, men det skete ikke. Bitre

ord kunne falde om sløseri og mangel på interesse for os, der fremdeles måtte friste en usikker skæbne i en overfyldt båd. Det har dog næppe skortet på den gode vilje.

Sidst på formiddagen, den syttende dag, var vi travlt optaget med at samle regnvand, så udkikken må have været uopmærksom. Pludselig er der en der råber: et skib, et skib! Det bragte et voldsomt postyr og elleveld jubel. Faktisk var der tale om ikke blot et skib, men om adskillige, som dog var ret langt borte. Kun masterne var at se over kimingsranden. Jeg forsøgte at dæmpe begejstringen, der kunne blive fulgt af bitter skuffelse, for vi havde ingen garanti for at komme tilstrækkeligt nær på til at blive observeret. At skibene kom nærmere, kunne vi dog snart konstatere, så jeg bekendtgjorde: »Rationeringen er ophævet!« Hvad vi havde for os, var en mindre konvoj, ledsaget af nogle få eskorteskibe. Et af disse drejede nu ned mod os, og medens den nærmede sig, blev der morset: »O.K. O.K. O.K.«! og det var sandelig en kærkommen meddelelse.

Snart lå vi på siden af engelsk korvet H.M.S. »Armeria«, og hver gang vor båd rejste sig på en bølgetop, blev vi, en efter en, grebet af flinke hænder, halet ombord og budt velkommen. Vor sårede mariner kom straks under kyndig behandling. Til vor overraskelse havde vi svært ved at stå på benene, men forklaringen var, at de havde været uvirksomme i de mange dage. Korvettens chef var en djærv skotte, løjtnant Todd. Han fortalte, at vi var blevet opdaget fra udkikstønden i et af handelsskibene, hvorfra man havde underrettet korvetten. Vort knaldrøde sejl havde heldigvis været synligt på lang afstand. En korvet er ikke noget stort skib, men ikke desto mindre bemanded med ca 100 mand. Der var derfor trangt ombord, men man gjorde, hvad man kunne, for at vi skulle befin-

Ole Kiil fotograferet 1976 ved redningsbåden, som han fandt på et japansk skibsværft. Den ovale plade på stævnen angiver bådens dimensioner og personkapacitet. Den fik han foræret som souvenir. Fot. i privateje

de os godt. Man begyndte med at give os skånekost, men det bedste var, at vi nu kunne drikke af livets lyst, og dermed få kroppens væskebalance bragt i orden. Vi kneb ofte os selv i armen: er dette en drøm, eller er det virkelighed? Chefen lod os vide, at vi måtte indstille os på at være marinens gæster i ca. otte dage. Man skulle først returnere til Freetown, når konvojen var opløst. Efter kun at have døset, siddende i opret stilling i 17 døgn, var det en herlig fornemmelse atter at kunne sove, og tilmed udstrakt. Det skete på feltsenge, opstillet i officersmessen.

Hvad var der forøvrigt sket med båden, der så trofast havde båret os? Den måtte ikke vildlede andre skibe, ved at blive efterladt drivende. Maskingevær-salver blev rettet mod den, men den forblev flydende i lang tid, udholdende til det sidste.

Afsluttes i næste nummer.

Det elskværdige i nærheden

- om hjemstavn og sange

Af ERIK LINDSØ

Det er en krank skæbne, der er overgået ordet *hjemstavn*. Nok står det stadig at finde i Nudansk Ordbog som synonym for bosted eller fødested, men det har mistet sin saglige troværdighed. Der er ikke længere nogen, der i seriøs samtale taler om deres hjemstavn, og der findes ingen rubrikker i offentlige papirer, hvor der står hjemstavn. Ordet kan højest finde plads i specielle ophøjede stunder. »Nu kun poetisk«, som det ville hedde i en ordbog, der havde plads.

Men slår man op i Ordbog Over Det Danske Sprog, kan man se, at hjemstavn oprindeligt betyder *det sted man føler, man hører hjemme*, hvor *stavn* er afledt af det oldnordiske *stofn* = (*træ*)*stub*. Hjemstavn var altså oprindeligt et sted, man følelsesmæssigt var bundet til. Tager man ordets betydning bogstaveligt, er hjemstavnen det sted, hvor man billedligt har det træ, som giver os rodnet og livskraft. Hvorfra vores verden går. Ofte var det fødested eller bosted, men ikke nødvendigvis.

Hjemstavn har mistet denne oprindelige og tankevækkende betydning. Hvis ordet overhovedet forstås i dag, forbindes det vel nærmest med noget romantisk og sentimentalt. Det signalerer en tilstand; hvor der er mulighed for en virkelighedsflugt fra den grå og trivielle hverdag til et lokalt utopia af tryghed og velvære. I en østrigsk kalender stod der for nogle år siden:

»Når vi bruger dette kære ord »hjemstavn«, strømmer en varme gennem vore hjerter. Så fornemmer vi, at i al vor

ensomhed er vi ikke helt alene, og at alle vore sorger ikke er uden trøst.« Hjemstavn er her blevet ensomhedens og sorgens modpol, man kan klynge sig til efter behov. Et verdsliggjort paradys, som rummer det hverdagen mangler af idyl, natur, samhørighed, harmoni ...

Med denne ændrede betydning er hjemstavn blevet et symptom. Heinrich Böll skriver et sted, at det er blevet »længslen efter uskyld og barndom.« Det er længslen efter et varmt bryst at die ved, og et kjoleskørt at pudse næse i. Og som sådan er »hjemstavn blevet en børnesygdom, der rammer voksne«, siger den tyske forfatter Dershau. Det rummer en oppustet erindring, der fører barndommen som bevis på, at dette jordiske voksenliv *kan* bringes i en tilstand af fuldkommen tryghed, som da far og mor vågede »dengang derhjemme«. Hjemstavn er blevet dagdrøm frem for handling, mener en anden tysk forfatter, Martin Walser, og ser »hjemstavns længslen i dag som det smukkeste synonym for tilbageståenhed.«

Når hjemstavn således har ændret betydning, hænger det naturligvis sammen med, at det moderne menneske er blevet det mobile menneske, der ikke længere arbejder, hvor det bor, men bor og flytter efter arbejdet. Førhen identificerede man hovedsageligt sig selv og andre med fødestedet eller bostedet. Mødte man et fremmed menneske, spurgte man: Hvor kommer du fra? I dag spørger man: Hvad laver du? I dag identificeres vi med *arbejdet* og ikke med *stedet*. Spørger jeg

mine højskoleelever, hvor de bor, bliver de mærkeligt rådvilde og svarer, at de for tiden bor i Århus, eller at de nok tager til Frankrig eller et andet land et halvt års tid. Spørger jeg dem, om de kunne forestille sig at bo det samme sted hele deres liv, svarer de benægtende. Det ville være en hæmsko for at udnytte tidens muligheder. Det er da heller ikke ualmindeligt, at vi i dag når at bosætte os en halv snes steder. Vi er blevet stedløse - uden hjemstavn. Derfor er arbejdsløsheden så stort et problem, for arbejdet og *arbejdspladsen* har overtaget hjemstavns betydning som identitetsskabende forankring.

✱

Ovenstående betragtninger er optakten til en omtale af to netop udgivne hæfter med hjemstavnsdigte og -sange. Det ene hedder *Haderslev Sange gennem tiderne*, som rummer 14 sange, de fleste af nyere dato, og udgivet i anledning af Haderslevs 700 års købstadsjubilæum. Det andet hedder *Tønder i sang og digt*, et mere fyldigt hæfte med 48 sange, nogle på tysk, nogle med egne melodier, der ledsages med noder og becifringer, udgivet i anledning af Tønders 750 års jubilæum. Hvor Haderslev-hæftet hovedsageligt rummer yngre sange, skrevet indenfor de seneste 15 år, har Tønder-hæftet sange fra 600 års jubilæet i 1843 og frem til 1990.

I forordet til Tønder-hæftet står der: *Kærlighed til hjemstavnen kommer til udtryk på mangfoldige måder, således også gennem poesien.*

Det er ganske vist. Gennem tiden er der skrevet en uvis mængde af digte og sange med en bestemt lokalitet eller egn som emne. Nogle så gode og tidløse, at de er blevet folkeej. Er man i tvivl, kan man blot bladre i Højskolesangbogen. Og det er vel såre naturligt, at den folke-

lige sang, som vi som danskere gennem de sidste 150 år har brugt til at skabe følelsesmæssig samhørighed i forskellige sammenhænge, også er kommet til udtryk og anvendelse i forholdet til stedet og egnen, hvor vi bor.

Læser man digtene i ovenstående to hæfter, er det slående, at jo nyere digtene er, desto dårligere er de. Ja, læser man de allernyeste forsøg på en lokal sønderjysk hjemstavnsdigtning isoleret fra enhver sammenhæng, blot som digt, så er det en tvivlsom fornøjelse. I poetisk udtryk hæver de sig ikke op over gennemsnittet af lejlighedssange ved danske familiefester. Den slags sange er helt på deres plads. Men de hører hjemme i sammenhængen, og de er intetsigende for et udenforstående publikum. - Et par eksempler:

Haderslev vi vil dig prise,
det for godt, og det for »ondt«,
med en lille munter vise,
det dig nemlig er forundt,
vi går rundt i byens gader,
både højt og lavt vi ser,
vi i sol og regn jo vader,
ting i byen altid sker.

Vi i biograf kan komme,
en Revy vi også har,
ikke mange stole tomme,
når musikken den er klar.
Undervisningsmæssigt er vi
helt i top blandt andre byer,
at der sker no'et ka' vi li'
hyggen sættes ej over styr.

A. Bork, 1990. Melodi: Nu går våren gennem Nyhavn.

Tynne er en hyggle købstad
lagt derude mod sydvest.
Oll folk er så glant og li' glad,
thi så'n hae de 'et bedst!

Tænk på Tynnes borgermestre

der gav mange gader navn:
Richtsén, Leo, Popsén, Horup
virkede til byens gavn.

Kurt Behrens og H.J. Gläser, uden årstal, men
ca. 1980.

Der er en verden til forskel på disse simple
lejlighedsdigte af nyere dato og ældre
hjemstavnsdigte, f.eks. Egebjerg Jensens
kendte sang *For en fremmed barsk og fattig*
fra 1922, som indleder Tønder-hæftet.
Til sammenligning blot et enkelt vers:

Skønt er landet; ingen hindring
standser blikket, når det vanker
over vidderne og henter
fred og ro til sind og tanker.

Hvorfor denne forskel på nye og gamle
egnsdigte? Hvor de ældre i poetisk stemt-
hed kan tale om sind og tanke og van-
kende blikke over vidderne på en måde,
så selv selv den fremmede, som ankom-
mer og ser det hele barsk og fattigt et
øjeblik standser og ser *duggen perler trindt*
i engens blomsterovrimmel under lærkens ju-
beltoner fra den høje lyse himmel - ja så taler
de nye om »e hygge købstad«, hvor folk
vader i sol og regn og går i biograf og til
revy, og hvor undervisningen er helt i
top, og hyggen aldrig sættes over styr,
fordi folk er »så glant og li' glad« - så
ynkeligt forfattet at vel kun en Handels-
standsforening eller et Turistkontor kan
finde på at anvende det.

Hvorfor dette skred i poetisk dybde
og tone? Forklaringen kunne være, at
der er *en hjemstavn til forskel*. Den som
kender til den oprindelige betydning af
hjemstavn som kærlighed til stedet, han
bliver enkelte gange grebet af poesien,
når han fattes *det elskværdige i nærheden*.
Men den som kun kender hjemstavn som
længslen efter uskyld og barndom, som
trangen til et lokalt utopisk paradís - ja
han griber selv poesien midt i stedløshe-

den for at beskrive den uskyld og har-
moni, som ikke findes. Og der er det
forunderlige ved poesi, at man kan blive
grebet af den, men man kan ikke selv
gribe den.

Derfor kan de to hæfter ikke læses
som poetisk kærlighed til nærhed og
hjemstavn. Men de kan læses som ek-
sempler på, hvor forkrampét man bli-
ver, når man griber efter poesien for at
udtrykke længslen efter en hjemstavn
og en elskværdig nærhed, som ikke læn-
gere findes, eller som man alligevel - når
det kommer til stykket - hvis den findes,
ikke vil være bundet af.

*Giv mig et sted og stå og jeg vil ændre
verden*, sagde Archimedes. Der er intet
ståsted, og der forandres ingen verden i
disse nye hjemstavnsdigte fra Haderslev
og Tønder. Alligevel har de måske den
lille positive kim i sig, at de leder efter
dét ståsted, hvorfra man kan være med
til at forandre verden.

Haderslev Sange gennem tiderne. Sanghæf-
te udgivet af Jubilæumskomiteen i anled-
ning af Haderslevs 700 års købstadsjubilæ-
um i 1992. 14 sange. Illustreret af Jørn Bjerre.

Tønder i sang og i digt. Udvalg ved Knud
Madsen. Forlaget Neffen. 76 sider. Udgivet
af Lokalhistorisk Forening og Tønder Kom-
mune i anledning af Tønders 750 års jubilæ-
um i 1993.

**Historisk Samfund for
Sønderjylland
Sydslesvig amtskreds**

afholder

**aftenvandring i Frederiksstad
tirsdag den 31. august kl. 19.00**

Mødested:

ALDI's parkeringsplads ved B 5

Thue Raakjær Jensen viser rundt. Efter
byturen vil der være kaffe og mulighed
for uddybende spørgsmål.

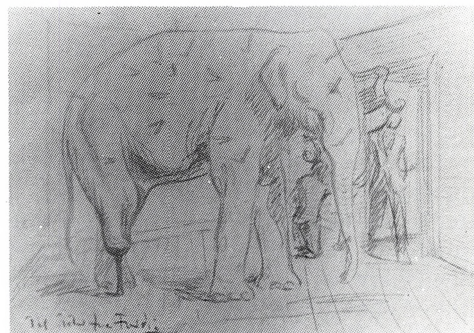
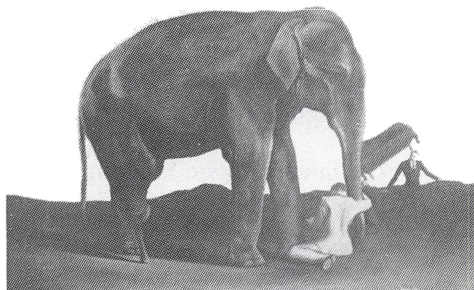
Det sker – på nordslesvigske museer

Elefanter på Sønderjyllands Kunstmuseum

Som bekendt rummer Sønderjyllands Kunstmuseums kunstsamling en lang række kunstværker, der belyser dansk surrealisme, som den kom til udfoldelse i 1930'erne og 1940'erne. Hovedpersonen indenfor den tidlige danske surrealisme er Wilhelm Freddie født 1909. I 1985 kunne museet erhverve et af hans centrale værker: »Elefantia« fra 1940. Maleriet måler 100 x 125 cm og blev købt af en fransk kunstsamler i Paris.

Billedet er malet med fotografisk nøjagtighed og vækker med fremstillingen af en stor elefant umiddelbar opmærksomhed. I ryggen på elefanten ses nedstukket fire gafler i den læderagtige elefanthud, og elefantens ene fod er erstattet af et træben. Monumentalt er den placeret i et ørkenlandskab, hvor den lave horisont får elefanten til at fremtøne med kolossal kraft. Gaflernes forsøg på at trænge ind i elefanten, lader elefanten hånt om; urokkeligt står den, støttet af sin træprotese.

Tre velklædte herrer og en chaiselong bidrager videre til maleriets surrelle fortælling. Den ene mand er siddende, lænende sig ømt op ad elefantens snabel, mens de to andre mænd befinder sig i en vildfarende tilstand i baggrunden med den svævende chaiselong over deres hoveder. Chaiselongen er ikke længere intakt, idet talrige fjedre falder ud af dens bund. Sceneriet er ikke reelt, men netop surreelt. Billedets titel: »Elefantia« refererer til det græske »elefantiasis«, der betyder »sygelig fortykkelse af huden og bindevævet«, og det er værd at notere sig, at billedets tilblivelsesår er 1940.

Nyligt erhvervede museet to tegninger fra henholdsvis 1939 og 1940, der danner grundlag for det færdige maleri.

- Indtil 29. aug.: **Museet på Sønderborg Slot**
Dansk romansk gnedetryk.
- Indtil 15. aug.: **Tønder Museum**
Udstilling i Drøhses Hus »Tønder som havne- og handelsby«.
Indtil 8. aug.: Slotte og borge på Tønderegnen.
- Indtil 11. juli:
17. juli - 5. sept.: **Højer Mølle og Marskmuseum**
Højer Seminariums afgangsudstilling.
Mål og vægt.
- Indtil 29. aug.: **Sønderjyllands Kunstmuseum**
Præsentation af byggeprojektet.
- Indtil 15. aug.: **Aabenraa Museum**
Kunstudstilling med væveren Hanne Vedel
- Indtil 15. aug.: **Haderslev Museum**
Sydjysk kunsthåndværk. Censureret udstilling af keramik, tekstil og smykker af medlemmer af Sydjyllandsgruppen i Danske Kunsthåndværkeres Landssammenslutning.
Arr. af Haderslev Kunstforening.
- Indtil 1. aug.: **Midtsønderjyllands Museum**
Lisbet Voigt Durand, keramik. Birte Sandorff, tekstiler.
15. juli - 13. aug.: **Skærbækens Museum**
19. aug. - 5. sept.: Billeder fra Rømø af Klara og Herbert Wenscher.
Børnetegninger.
13. - 17. juli: **Landbrugsmuseet Hygum Hjemstavnsård**
»Landsbyens energi 1860-1960«. Udstillinger af lys, varme og drivmidler.
17. juli: Aktivitetsdag med landsbyens håndværk. Opvisning af polske folkedansere samt hestevognskørsel.

Tegningerne viser, hvorledes Freddie har arbejdet med andre scenerier for sin elefant.

Ved købet af de to tegninger viste det sig, at museet fik yderligere et bidrag til maleriets forhistorie. Tegningerne var indrammede, og på bagsiden af den ene ramme var klæbet et udklip fra øjensynligt et engelsk ugeblad, der gengiver et fotografi af vor elefant.

Vi kan således med udklippen og de to tegninger følge nogle forstadier frem til det færdige maleri. Men Freddie's egentlige tilskyndelse til maleriet, og »løsningen« på maleriets surrelle gåde, siger de ikke noget endeligt om. Og Gudskelov for det, i modsat fald vil maleriet jo ophøre med at være et surrealistisk kunstværk, men blot en god illustration.

Ove Mogensen

Glimt af Luthersk Missionsforenings historie i Sønderjylland

...Slægt efter slægt. Bogen om Luthersk Missionsforening i Sønderjylland. I kommission hos: Dansk Luthersk Forlag. Hillerød 1993. 160 s. Pris: 148 kr.

Luthersk Missionsforening, hvis populære betegnelse i Sønderjylland i årene omkring århundredskiftet var »Bornholmerne«, stiftedes i 1869 af lægprædikanten Christian Møller (1834-1907) på Bornholm under indtryk af læsningen af den svenske vækkelsesprædikant C. O. Rosenius' skrifter. Især i den vestlige del af Sønderjylland spredte prædikanter og kolportører fra kongeriget kort efter den prøjsiske magtøvertagelse kendskab til Rosenius' kristendomsforståelse med danselsen af enkelte vennekredse til følge.

Et udvalg har nu på foranledning af Luthersk Missionsforenings afdelingsstyrelse for Sønderjylland og Fyn ønsket at »få foreningens historie« nedskrevet (s. 5). Resultatet foreligger i ovennævnte bog, der præsenterer sig i en nydelig ydre skikkelse.

Forehavendet, at nedfælde den sønderjydske afdelings historie, er i sig selv yderst prisværdigt, idet Luthersk Missionsforening har sat sit præg på det kirkelige liv i en række sogne og ydet en bemærkelsesværdig indsats især indenfor børnearbejdet og hedningemissionen. Den hidtidige udforskning af de sønderjydske vækkelsesbevægelser har endvidere været konfronteret med det problem, at vækkelsens folk hidtil kun har udvist såre lidt interesse for deres egen historie. Dette har ikke kun været Luthersk Missions problem, men har i høj grad også været til hinder for udforskningen af Indre Mission i tiden omkring århundredskiftet.

Bogen falder i princippet i tre hoveddele. S. 7- 64 indeholder den generelle kirkehistoriske del. Hvad LMs historie i Sønderjylland angår, har man her valgt at benytte den eksemplariske metode, i og med, at der et teg-

net biografiske rids af fire af lederskikkelserne. Fremstillingens anden del, der indledes med et godt oversigtskort over bevægelsens aktiviteter og institutioner, behandler de enkelte lokale kredse og mødepladser (s. 65-113), medens resten af bogen er helliget mange vidt forskellige arbejdsformer som: telmission, bibelcamping, kor- og orkesterarbejde, skolearbejde, radiovirksomhed, ydre mission m.v.

Denne sidste del indeholder en række vel-skrevne artikler, der tilmed giver god besked om de skildrede aktiviteter. Også mennesker, der ikke har nogen forudforståelse for LM, vil ud fra læsningen af dette afsnit kunne danne sig et godt indtryk af bevægelsens arbejdsformer fra slægt til slægt.

Bogens midterafsnit er derved interessant, at det muliggør et overblik over LMs geografiske centre og disses arbejdsformer. Afsnittet er noget uensartet, formodentlig fordi man har ladet de enkelte kredse præsentere sig selv. For at forstå må man derfor allerede havde forstået! Indsiddere vil muligvis kende de mange personer, der nævnes. Den uindviede vil derimod næppe have mulighed for at placere de fleste personer, som nævnes. Da man næsten konsekvent undlader at omtale de nævntes erhverv, er det f. eks. ikke muligt at få nogen fornemmelse af, hvilke sociale lag LM hovedsageligt har haft sit stædet i. Det ville have været interessant at kunne sammenligne med den sønderjydske Indre Mission, der i tiden før 1920 hovedsageligt var en bevægelse med grundlag i gårdejer-kredse.

Bogen forudsætter forståelsen af de væsentligste nøglebegreber. Det er dog særdeles få udenfor kirkehistorikernes rækker, der vil vide, hvad Rosenius står for, hvad der er karakteristisk for LMs teologi, hvordan nøglebegreber som vækkelse, omvendelse skal forstås m.v.

Trods disse kritiske bemærkninger er hovedindtrykket efter læsningen af de nævnte

afsnit dog positiv. De ofte små LM-kredse har udfoldet en bemærkelsesværdig kraft, har lagt stor offervilje for dagen og udvist en betydelig grad af kreativitet ved indførelse af skiftende arbejdsformer.

De største mangler ved bogen findes uden tvivl i den første principielle del. Det indledende rids af Sønderjyllands kirkehistorie indeholder ikke blot en række fejl angående rent saglige enkeltheder, men der er ligeledes ikke taget højde for de markante omvurderinger, som trods alt har præget udforskningen af landsdelens kirkelige historie, siden Jørgen Larsen i 1946 udgav sit oversigtsværk. At Sønderjylland i tiden omkring århundredskiftet »ikke var helt med i den åndelige opvågning, som gik hen over det øvrige Danmark, båret af Indre Mission og Luthersk Mission« (s. 56) er en total misfortolkning. De faktiske forhold beviser det modsatte.

I stedet for disse rids, der hviler på et alt for spinkelt og ensidigt kildegrundlag, kunne man have ønsket sig et kronologisk overblik over LMs historie i Sønderjylland, hvilende på de primære kilder, der trods alt endnu kan graves frem.

Med bogen »Slægt efter slægt« er der imidlertid skabt et fundament, som der kan bygges videre på.

Günter Weitling

Svenstrup sogn på Als

Svenstrup kirkesogns historie. Bind 2, 1992. 125 s., ill. Udg. af Lokalhistorisk Gruppe, v/Peter Møller, Himmark.

I Svenstrup sogn har der i en del år eksisteret en lokalhistorisk gruppe, der har indsamlet materiale om sognets historie. I 1989 udgav gruppen et hæfte på 89 sider, der belyste forskellige sider af sognets historie. Dette bind 1 er i 1992 fulgt op af det hæfte, der skal omtales her.

Der er ikke tale om en sognehistorie, som man måske kunne få indtryk af gennem titlen. Hæfterne må nærmest karakteriseres som artikelsamlinger, bind 2 med ialt 21 artikler

af ret forskellig længde og karakter. Her er afhandlinger om enkeltgårde i sognet, gennemgang af gårdene i landsbyen Torup og af udskiftningen i Hjortspring, samt artikler om en række »erhverv« med tilknytning til landbruget eller landsbyen, om landsbysmeden i Stevning, tærskæværket, møllen og kroer i Stevning. Landbruget står - naturligt nok - i fokus sammen med det personalhistoriske og anekdotiske.

Nogle af artiklerne bygger på arkivalske undersøgelser, men der er også artikler, som er »fortalt« af en person, dvs. de bygger på mundtlige beretninger. Det gælder meget af det personalhistoriske og anekdotiske stof. En del af artiklerne har været trykt før. Det fremgår imidlertid ikke klart, at man har »plukket« bl. a. fra Sønderjysk Månedsskrift og Fra Als og Sundeved, hvor det især er Jens Rabens artikler, som er anvendt. Som kilde angives her blot forfatterens navn - hvilket er væsentligt - men der burde have været en helt præcis henvisning. En flere gange benyttet kilde er »Svenstrup kirkehistorie«. Mon der her menes »sognekrøniken«, som er samlet af sognets præst fra 1917 til 1937, J. N. W. v. Fischer-Benzon, og som også er benyttet i hæftet? Også for et værk som »Svenstrup kirkesogns historie« må det være rimeligt at kræve præcise kildehenvisninger, og på det punkt bør den lokalhistoriske gruppe være mere nøjagtig i næste hæfte.

»Svenstrup kirkesogns historie« er samlet og tildels også skrevet af og for sognets beboere. Det er dens styrke og dens begrænsning. For en udensogns kan den visse steder virke lidt for indforstået - man skal næsten kende sognets og landsbyernes topografi for at kunne følge med i teksten; men den er utvivlsomt også med til at fastholde en samhørighed med sognet og de beboere, som har levet og boet her tidligere, og den giver mange steder et indtryk af nogle af de fysiske forandringer og af de enorme ændringer af livsvilkårene, som er sket siden slutningen af forrige århundrede.

hf

Næste nummer af månedsskriftet udsendes med postvæsenet den 10. september.

Mindesmærker fra Første Verdenskrig

På sognekirkegårde over hele Sønderjylland kan man se mindesmærker for de faldne i de Første Verdenskrig. De fleste er rejst i 1920'erne og kan fremtræde meget forskellige, men alle vidner de om trangten til at mindes de faldne, som man personligt har kendt.

Det officielle, danske mindesmærke over de faldne krigsdeltagere i Første Verdenskrig er i Mindeparken ved Marselisborg. Her er navne over folk, der har kæmpet i tysk såvel som allieret krigstjeneste. Kun dansksindede nordslevigere er medtaget, og derved er det kun ca. 75% af de faldne, hvis navne er opført her. De egentlige mindesmærker for krigens ofre er derfor dem, der står på sognekirkegårdene.

Der er bemærkelsesværdig forskel på disse mindesmærker i Nordslesvig og Sydslesvig. Da hovedparten af den nordslesvigske befolkning var dansksindet under Første Verdenskrig, og da mindesmærkerne først er rejst efter folkeafstemningen og den nye grænsedragning i 1920, tales der ikke her om »ærens mark« eller »heltedød for fædrelandet«. Disse begreber er derimod hyppige på de tilsvarende mindeplader på kirkegårdene i Sydslesvig.

De nationale skillelinjer berøres kun sjældent på de nordslesvigske mindesmærker for Første Verdenskrig, men enkelte steder, f. eks. i Haderslev, kan man se to mindesmærker for de faldne, et for de danske og et for de tysksindede i menigheden. Andre steder berøres nationalitetskampen kun indirekte som i Valdemar Rørdams vers på mindestenen over 101 faldne i Gl. Haderslev sogn, der er omtalt side 209, og hvor det understre-

ges: »Skilt af meget bar de sammen livet, lidelsen og døden...«.

Flere digtere og billedkunstnere har medvirket til skabelsen af en række smukke monumenter for krigens ofre, men de mest indtryksfulde er dem, der helt afstår fra de kunstneriske fortolkninger og kun lader navnene fortælle historie. På Egen kirkegård på Als er en oldtidshøj blevet omkranset med sten, hvori den faldnes navn, data og stedet, hvor han døde, er ihugget. Dette ene alsiske landsogn har leveret soldater til næsten alle verdenskrigens fronter. Også mindesmærket i Broager fortæller på enkel og indtrængende vis om krigens ofre. Også her er der en høj, omkranset med sten, leveret fra hvert hus og gård, hvor der var faldne. Navne og data er indmejslet, således at nære familiemedlemmer står på samme sten. Når man går rundt om højen, finder man far og søn og brødrepar og en sten med fire brødre.

Hvor mange tårer, hvilken sorg og fortvivlelse disse mindesmærker dækker over, fatter vi ikke idag. Over hele landsdelen var krigens følger mærkbare. Ialt er der anført 5136 navne på de enkelte sognemindesmærker. Disse faldne efterlod sig ca. 1500 enker og 5000 faderløse børn. Mindesmærket i Gram, der ses på forsidebilledet side 201, anskueliggør dette med en smuk bronzestatue »Sorgen« af billedhugger Hansen Jacobsen og et vers, der lyder således:

»Ak sorgen hun vandrer så vide,
i tusind hjem gik hun ind.
Tilbage hun går nu at finde
i fjerne lande de grave
med kors over danske mænd.«

ia